

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Parlement, politiek en kiezer: verslag van een opinie-onderzoek

Daudt, H.; Stapel, J.

Citation

Daudt, H., & Stapel, J. (1965). Parlement, politiek en kiezer: verslag van een opinie-onderzoek. *Acta Politica*, 1: 1965/1966(1/4), 46-76. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449675>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449675>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

PARLEMENT, POLITIEK EN KIEZER

Verslag van een opinie-onderzoek

door H. Daudt en J. Stapel

In januari 1965 heeft het Instituut voor Psychologisch Markt- en Motievenonderzoek een studie gepubliceerd over 'De houding van de Nederlander tegenover het Parlement'. Volgens dit onderzoek zou slechts 22% van alle Nederlanders van 18 jaar en ouder een positieve instelling hebben ten opzichte van het Nederlandse parlement, 33% zou matig negatief zijn, 19% negatief, terwijl ongeveer 26% geen duidelijk oordeel zou hebben.

Het is begrijpelijk, dat er in de dagbladen veel aandacht is besteed aan dit rapport met zijn opmerkelijke conclusies over de nogal negatieve houding ten opzichte van het parlement. Algemeen was men van oordeel dat de conclusies van het rapport onjuist waren geformuleerd. De kritiek heeft zich vooral op twee aspecten gericht.

In de eerste plaats is opgemerkt, dat er geen sprake was van een oordeel van de ondervraagden over 'het parlement als instelling', maar van een oordeel over de Tweede Kamerleden en over de werkwijze van de Tweede Kamer.

In de tweede plaats is er veel kritiek geleverd op de inhoud van de 'beweringen' die de elementen hebben gevormd voor de constructie van een attitude-schaal volgens de techniek van Guttman ter meting van de *intensiteit* van bepaalde opvattingen.

Het Instituut voor Psychologisch Markt- en Motievenonderzoek (IPM) heeft in een commentaar toegegeven, dat de eerstgenoemde bezwaren terecht zijn geuit. Men zegt:

'Verschillende commentatoren hebben er ons terecht op gewezen, dat 'de houding van de Nederlander tegenover het parlement' een betiteling vormt, die het uitgevoerde onderzoek niet dekt. Men meent, dat het onderzoek betrekking heeft op de werkwijze van het parlement en het aanzien van de parlementariërs en niet op de houding tegenover de volksvertegenwoordiging als onderdeel van de parlementaire democratie.

Deze opmerkingen zijn juist. Toen wij aanvingen met het vooronderzoek, hadden wij als hypothese, dat de houding tegenover de werkwijze van het parlement sterk zou samenhangen met de houding tegenover het parlement als zodanig, zo sterk, dat een houdingsschaal beweringen van beiderlei aard zou kunnen bevatten. Het vooronderzoek leerde ons evenwel, dat deze hypothese niet houdbaar was.

De bewering: 'ik zou wel iets voelen voor een regering zonder parlement' leverde bij een representatieve steekproef van 150 Nederlanders de volgende antwoorden op

— absoluut mee eens	0%
— mee eens	5%
— weet niet	22%
— niet mee eens	48%
— absoluut niet mee eens	25%

	100%

'Enkele soortgelijke beweringen leverden eveneens dergelijke antwoordpatronen op. Als wij op de antwoorden op deze beweringen bij het vooronderzoek mogen afgaan, bestaat een negatieve houding tegenover het parlement als zodanig slechts in zeer geringe mate. Deze houding betekent dan wel, dat men óók negatief is ingesteld tegenover 'werkwijze' van het parlement en de parlementariër, doch het omgekeerde is zeker niet waar.'

Het komt er dus op neer dat het Instituut voor Psychologisch Markt- en Motievenonderzoek eerst pretendeerde — in zijn rapport *De houding van de Nederlander tegenover het Parlement* — te hebben vastgesteld, dat er een overwegend negatieve attitude tegenover het parlement bestaat om vervolgens — in zijn tweede publikatie — het tegendeel te beweren. Maar het houdt wél staande dat er een in meerderheid negatieve instelling zou bestaan ten opzichte van de werkwijze van het parlement.

De tweede vorm van kritiek, nl. die over de aard van de beweringen, waarmee ondervraagden zich in het IPM-onderzoek eens of oneens moesten verklaren om vervolgens in een Guttman-schaal te worden gerangschikt, werd door het IPM als 'weinig ter zake' van de hand gewezen.

Om drie redenen maken wij hier melding van dit onderzoek van het IPM, dat terecht aan veel kritiek onderhevig is geweest.

Ten eerste, omdat het IPM de eer toekomt een politiek belangrijk probleem in de sfeer van het empirisch onderzoek te hebben getrokken.

Ten tweede omdat het IPM hierbij gebruik heeft gemaakt van een techniek, de attitudeschaal, waarover in Nederland bij onderzoekingen op politiek gebied nog niet eerder is gepubliceerd.

Ten derde omdat de twee achtereenvolgende publikaties van het IPM een verwarrende indruk achterlieten over de houding van Nederlanders tegenover het parlement en de werkwijze der parlementariërs. Het aangevochten IPM-onderzoek was voor ons dan ook aanleiding om zelf een onderzoek te ondernemen, gedeeltelijk met dezelfde onderzoekstechniek, maar zo mogelijk zonder ons bloot te stellen aan de kritiek, die het IPM te verduren kreeg.

Wij besloten drie soorten gegevens te verzamelen. In de eerste plaats wilden wij het *oordeel* van de ondervraagden weten

- over het parlement;
- over het werk van de Tweede Kamer en
- over de Tweede Kamerleden.

Deze drie elementen hebben wij nadrukkelijk onderscheiden ter voorkoming van de misverstanden, die zijn ontstaan als gevolg van het IPM-rapport. Ter verdere meting van het oordeel over het parlement besloten wij bovendien geen gebruik te maken van een attitude-schaal, zoals was toegepast in het IPM-onderzoek, maar van een 'scalometer', waarbij de ondervraagden zelf de aard van hun reacties aangeven.

Ten tweede wilden wij iets weten van de politieke *kennis* van de ondervraagden, opdat zou kunnen worden nagegaan of er een verband bestaat tussen politieke kennis en het oordeel van de ondervraagden.

Tenslotte hebben wij de reacties verzameld op een aantal uitspraken, die als grondslag zouden kunnen dienen voor een *nieuw* op te stellen attitudeschaal ter meting van de houding van de ondervraagden ten opzichte van het Nederlandse politieke systeem.

Behalve deze drie soorten gegevens zijn vragen ingelast over geslacht, leeftijd en politieke voorkeur om enige verdergaande analyse mogelijk te maken.

AARD VAN DE STEEKPROEF

Onze vragenlijst is opgenomen in enkele der wekelijkse enquêtes die het NIPO elke maandag houdt bij steekproeven uit de Nederlandse gezinshuishoudingen, waaronder zijn begrepen de zelfstandig wonende alleenstaanden.

Per gezin werd of de man of de vrouw ondervraagd. Men dient dus bij de beoordeling van de resultaten te bedenken, dat het niet gaat om een steekproef uit de Nederlandse bevolking, maar om een steekproef uit de Nederlandse gezinnen.

Een probleem was dat de voorbereidingen van dit onderzoek samenvielen met de kabinetscrisis van 27 februari tot 13 april 1965. Het zou denkbaar zijn, dat in deze periode de oordelen over en de kennis van de Nederlandse politiek door de vele publiciteit zouden afwijken van het 'normale' patroon. Achteraf bleek dat enkele resultaten konden worden vergeleken met gegevens uit andere onderzoekingen; wij kregen de indruk dat er van speciale afwijkingen in de onderzochte periode geen sprake was (zie p. 62).

Een verwant probleem was of het einde van de kabinetscrisis wel-

licht een speciale invloed op oordeel en kennis van de ondervraagden zou hebben. Om na te gaan of dit inderdaad het geval was, is de vragenlijst in twee opeenvolgende weken in de NIPO-enquête opgenomen. Op 12 april, dus vóór het einde van de crisis, zijn 446 mannen en vrouwen ondervraagd, op 19 april, dus na het tot stand komen van het kabinet-Cals, nog eens 340¹. De resultaten van deze twee steekproeven zijn eerst afzonderlijk geanalyseerd om na te gaan of er verschillen in uitkomsten waren. Er bleken geen significante afwijkingen te zijn.

Vervolgens zijn de 786 interviews tezamen verwerkt. Daarvan waren er 460 met mannen en 326 met vrouwen. Om het 'gewicht' van mannen en vrouwen even groot te maken heeft, voordat verdere verwerking geschiedde, 'herweging' plaatsgevonden. Door aselechte ponskaartverdubbeling werd het bestand op 1000 gevallen gebracht, nl. 500 vrouwen- en 500 mannenpon斯卡arten.

Er is hieraan een gevaar van onjuiste interpretatie verbonden. Wanneer men onder een tabel ziet staan $n = 1000$, dan zal men ter bepaling van de steekproefmarges uit moeten gaan niet van 1000 maar van 786. Bovendien zal men met uitsplitsingen minder ver kunnen gaan dan het getal 1000 suggereert, omdat immers de feitelijke waarnemingen slechts ongeveer $3/4$ zijn van de aangegeven absolute getallen. Overigens, bij het rekenwerk ter opstelling van de nieuwe attitudeschaal is uitgegaan van het feitelijke aantal van 786 ondervraagden.

OORDELEN OVER HET PARLEMENT, OVER HET WERK VAN DE TWEDE KAMER EN OVER DE TWEDE KAMERLEDEN

Om allereerst een zo spontaan mogelijke meningsuiting te verkrijgen, is de volgende vraag gesteld:

'Nu lees ik U een zin voor die niet af is. Zoudt U deze eens willen aanvullen met het eerste het beste, dat U te binnen schiet?' Er werden dus geen alternatieven voorgelegd, maar de reacties werden geheel aan de ondervraagden overgelaten.

In drie verschillende substeekproeven zijn drie verschillende onafgemaakte zinnen voorgelegd.

Voor de eerste substeekproef ($n = 248$ ongewogen) luidde de zin: '*Het Parlement in Nederland is...*'

¹ De steekproeftrekking is aselekt en wel bij adressen getrokken uit de woningregisters van vele honderden gemeenten. Adressen, waar bij het eerste bezoek geen interview tot stand komt, worden veertien dagen later opnieuw bezocht om de interview-kansen van meer en minder uithuizigen zo gelijk mogelijk te maken. Elke week bestaat de NIPO-steekproef zodoende uit eerste bezoeken en 'recalls'.

27% van de ondervraagden gaf een positieve reactie in de trant van democratisch; op democratische wijze tot stand gebracht; door het volk gekozen; de volksvertegenwoordiging; goed; volmaakt; een goede instelling.

19% reageerde spontaan negatief met opmerkingen als: waardeloos; sof; matig; niet denderend; knudde; slecht; rot; niet-democratisch; teveel gericht op partijbelang en niet op landsbelang; teveel gebonden aan partij-instructies; te verdeeld; wat wispelturig onderling; rommelig.

4% reageerde niet met een oordeel, maar gaf er blijk van min of meer te weten wat het parlement is, zoals: verdeeld in Eerste en Tweede Kamer; een deel van de regering.

16% gaf evenmin een oordeel, maar manifesteerde zijn onkunde met opmerkingen, waarin het parlement bleek te worden verward met de regering, bijvoorbeeld: demissionair; gevallen; zo juist gevormd; in de maak.

34% gaf geen antwoord (21%) of een weinig ter zake doend antwoord (13%).

Voor de tweede sub-steekproef (n = 269, ongewogen) luidde de onafgemaakte zin:

'Het werk, dat in de Tweede Kamer verricht wordt, is...'

48% van de ondervraagden gaf spontaan een positief oordeel met uitspraken als: belangrijk voor het hele Nederlandse volk; handelen naar inzicht van vertegenwoordiging van het volk; landsbelang; noodzakelijk; nuttig; goed; uitstekend; best; redelijk; moeilijk; een verantwoordelijke positie; zwaar.

17% reageerde negatief met uitspraken als: niet goed; hopeloos; belabberd; niet veel bijzonders; niet goed en niet slecht; matig; onopvallend; goed noch slecht; wel goed, maar...

12% gaf geen oordeel, maar reageerde alsof het om een examen ging waarop werd gevraagd naar kennis: wetten voorstellen; regeren; wetten bestuderen; politiek werk; volksvertegenwoordiging; een weerspiegeling van de volkswil.

23% gaf of een antwoord dat niet ter zake was (7%) of geen enkel antwoord (16%).

Voor de derde sub-steekproef (n = 269, ongewogen) luidde de onafgemaakte zin:

'De leden van de Tweede Kamer zijn...'

10% reageerde spontaan positief bij het voltooiën van deze zin: mensen met een goed verstand; mensen die hun best doen; nuttig en goed werk doen.

14% gaf een negatief oordeel: sufferds; waardeloos; een stel klets-majoren; mensen die veel kletsen en een hoop geld verdienen; men-

sen die ver van het gewone volk afstaan; in hun meningen te veel verdeeld.

3% gaf een oordeel waaruit niet onmiddellijk goed- of afkeuring bleek: hoogeplaatste personen; vooraanstaande mensen; mensen die het voor het zeggen hebben.

29% gaf een puur zakelijke aanvulling: volksvertegenwoordigers; gekozen; door het volk gekozen; mensen die het land besturen; Kamerleden in vergadering bijeen; op het ogenblik hard aan het werk.

10% gaf een antwoord waarbij leden van de Tweede Kamer werden verward met ministers blijkens het noemen van namen als Cals, Biesheuvel, Suurhoff, Vondeling, of door aanvullingen als: afgetreden; ontbonden.

35% gaf of een antwoord dat niet ter zake was (12%) of geen antwoord (23%).

(Het totaal komt door afronding op 101).

Wij hebben niet volstaan met het uitlokken van deze spontane uitingen, maar daarna nog nadrukkelijk standpunten gevraagd over het parlement als instelling, over het werk van de Tweede Kamer en over de Tweede Kamerleden.

NADERE MENINGEN OVER WERK EN SALARIS VAN DE TWEDE KAMER-LEDEN

De volgende vraag is gesteld:

'Vindt U dat de leden van de Tweede Kamer hun taak in doorsnee goed verrichten, tamelijk goed verrichten, tamelijk slecht verrichten of slecht verrichten?'

Tweederde van alle ondervraagden vindt dat de Kamerleden het goed of tamelijk goed doen. Er zijn echter wel verschillende reacties bij mannen en vrouwen, bij de diverse leeftijdsgroepen en bij de aanhangers van de verschillende politieke partijen, zoals kan blijken uit onderstaande tabellen.

Tabel 1a

Oordeel over werk van de Tweede Kamerleden bij mannen en vrouwen

	allen	m	v
goed	13	14	13
tamelijk goed	54	58	49
	— 67	— 72	— 62
geen oordeel	17	12	22
tamelijk slecht	12	11	14
slecht	4	5	2
	— 29	— 28	— 36
	100%	100%	100%
	n = 1000	n = 500	n = 500

Men ziet, ruim eenvijfde van alle vrouwen (22%) heeft hierover geen oordeel. Dat is bijna het dubbele van het aantal mannen dat geen oordeel over deze vraag heeft. Bij mannen en bij vrouwen is evenwel het totale percentage negatieve oordelen gelijk (16%).

Bij de splitsing naar leeftijdsgroeperingen vindt men een afwijking van het patroon bij de 21-24-jarigen: hier is het aantal zonder oordeel het hoogst (25%), het aantal met een positief oordeel het laagst (58%); het aantal met een negatief oordeel is echter niet opvallend. Overigens dient men juist bij de beoordeling van de percentages voor deze leefgroepering de nodige reserves in acht te nemen; immers, na weging (zie ook p. 49) bedraagt het totale aantal in deze groep nog maar 53.

Tabel 1b

Oordeel over werk van de Tweede Kamerleden bij verschillende leeftijdsgroeperingen

	allen	21—24	25—34	35—44	45—54	55—64	65 en ouder
goed	13	11	14	13	14	10	15
tamelijk goed	54	47	56	53	49	56	55
	— 67	— 58	— 70	— 66	— 63	— 66	— 70
geen oordeel	17	25	17	17	19	15	17
tamelijk slecht	12	11	12	12	13	14	10
slecht	4	6	1	5	5	5	3
	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	n =	n =	n =	n =	n =	n =	n =
	1000	53	237	249	227	130	104

In tabel 1c is een splitsing gegeven naar de politieke voorkeur van de ondervraagden. Slechts een gedeelte van de ondervraagden is hier ingedeeld, omdat voor de kleine partijen het aantal ondervraagden te gering was en bovendien 20% geen antwoord kon of wilde geven op de gestelde vraag: 'Als er vandaag verkiezingen zouden zijn, op welke partij zou U dan stemmen?'

Opvallend is dat bij de VVD-aanhangers in de steekproef ruim een kwart een negatief oordeel heeft over het werk van de Kamerleden en er nauwelijks mensen zijn zonder oordeel. Het meest gunstige beeld van de Kamerleden vindt men bij de aanhangers van de AR en de CHU in de steekproef.

Er zijn dus maar weinig mensen die echt ontevreden zijn over het werk van de Kamerleden; men vindt overigens in het algemeen wel dat het een goed betaalde baan is.

Tabel 1c

Oordeel over werk van de Tweede Kamerleden bij de aanhangers van de vijf grote partijen

	allen	KVP	PvdA	VVD	AR	CHU
goed	13	16	12	13	26	13
tamelijk goed	54	55	54	55	57	64
	— 67	— 71	— 66	— 68	— 83	— 77
geen oordeel	17	17	19	4	11	12
tamelijk slecht	12	11	10	23	3	11
slecht	4	1	5	5	3	—
				— 28	— 6	
	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	n =	n =	n =	n =	n =	n =
	1000	233	266	83	66	66

Om enig inzicht in het oordeel over de financiële positie van de Kamerleden te krijgen, hebben wij eerst de volgende vraag gesteld: 'Hoe hoog is, of hoe hoog schat U het jaarsalaris van de leden van de Tweede Kamer?'

24% van de ondervraagden meende, dat het salaris lager was dan f 20.000,—;

30% taxeerde het op f 20.000,— tot f 25.000,—;

31% meende dat het salaris meer dan f 25.000,— zou bedragen;

15% had hierover geen oordeel.

Daarna werd gevraagd:

'Het salaris van een gewoon lid van de Tweede Kamer, dus geen fractievoorzitter, is f 20.000,— per jaar plus ongeveer f 6000,— per jaar vergoeding voor reiskosten e.d. Vindt U dat te hoog, tamelijk hoog, tamelijk laag of te laag?'

Tabel 2a

Oordeel over salaris van Kamerleden bij mannen en vrouwen

	allen	m	v
te hoog	24	24	24
tamelijk hoog	41	41	41
	— 65	— 65	— 65
net goed, redelijk	4	5	3
geen oordeel	14	12	17
tamelijk laag	13	13	13
te laag	4	5	2
	100%	100%	100%
	n = 1000	n = 500	n = 500

Tabel 2b

Oordeel over salaris van Kamerleden bij verschillende leeftijds-groeperingen

	allen	21—24	25—34	35—44	45—54	55—64	65 en ouder
te hoog	24	23	21	23	28	32	19
tamelijk hoog	41	45	43	41	38	35	46
	— 65	— 68	— 64	— 64	— 66	— 67	— 65
net goed, redelijk	4	2	6	4	4	2	3
geen oordeel	14	15	13	15	13	12	20
tamelijk laag	13	13	11	13	15	15	8
te laag	4	2	6	4	2	3	4
	100%	100%	100%	100%	100%	99%	100%
	n =	n =	n =	n =	n =	n =	n =
	1000	53	237	249	227	130	104

Bijna tweederde van de ondervraagden vond dit bedrag aan de hoge kant; in dit opzicht waren er nauwelijks verschillen tussen mannen en vrouwen of tussen de verschillende leeftijdsgroeperingen, zoals blijkt uit de tabellen 2a en 2b.

Wel waren er uiteenlopende oordelen over de salarishoogte bij de aanhangers van de verschillende grote partijen, zoals blijkt uit tabel 2c.

Tabel 2c

Oordeel over salaris van Kamerleden bij de aanhangers van de vijf grote partijen

	allen	KVP	PvdA	VVD	AR	CHU
te hoog	24	21	28	20	12	21
tamelijk hoog	41	44	40	31	44	36
	— 65	— 65	— 68	— 51	— 56	— 57
net goed, redelijk	4	5	3	4	6	3
geen oordeel	14	11	13	17	17	23
tamelijk laag	13	15	13	18	20	15
te laag	4	4	3	10	1	2
	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	n =	n =	n =	n =	n =	n =
	1000	233	266	83	66	66

Aanhangers van de VVD (51%), de AR (56%) en de CHU (57%) vinden in minder sterke mate dan gemiddeld het geval is het salaris aan de hoge kant; bij de VVD-aanhangers vindt bovendien ruim een kwart (28%) het salaris tamelijk laag of te laag.

NADERE MENINGEN OVER DE WERKING VAN HET PARLEMENTAIRE REGERINGSSYSTEEM

Wij hebben gezien (p. 50) dat bij de spontane voltooiing van de zin 'Het werk, dat in de Tweede Kamer verricht wordt, is...' bijna de helft van de ondervraagden tot een gunstig oordeel kwam, 23% geen antwoord gaf en o.a. 12% een reactie gaf waaruit enige kennis bleek. Het ligt voor de hand, dat bij een uitdrukkelijke vraag naar het oordeel over het werk van het parlement het aantal ondervraagden, dat een standpunt inneemt, aanmerkelijk groter zal zijn, te meer daar 'kennis'-antwoorden worden uitgesloten.

65% van de ondervraagden had een gunstig oordeel in antwoord op de volgende vraag:

Vindt U dat het parlementaire regeringssysteem in ons land slecht werkt, niet zo goed werkt, tamelijk goed of echt goed werkt?

Tabel 3a

Oordeel over de werking van het parlementaire regeringssysteem bij mannen en vrouwen

	allen	m	v
echt goed	11	13	9
tamelijk goed	54	57	51
	— 65	— 70	— 60
geen oordeel	16	10	23
niet zo goed	14	16	12
slecht	5	4	5
	100%	100%	100%
	n = 1000	n = 500	n = 500

Vrouwen blijken in minder grote aantallen dan mannen een positief oordeel te hebben over de werking van het parlementaire regeringssysteem, maar het percentage met een negatief oordeel is eveneens lager dan bij mannen; daarentegen hebben meer dan tweemaal zoveel vrouwen (23%) als mannen geen oordeel over deze zaak.

Bij splitsing naar leeftijdsgroepen valt op, dat er alleen bij de leeftijdsgroepering van 21—24-jarigen een vrij sterke afwijking van het gemiddelde is, zoals is af te leiden uit tabel 3b.

Tabel 3b

Oordeel over de werking van het parlementaire regeringssysteem bij verschillende leeftijdsgroeperingen

	allen	21—24	25—34	35—44	45—54	55—64	65 en ouder
echt goed	11	9	8	9	10	12	23
tamelijk goed	54	49	59	56	52	54	45
	— 65	— 58	— 67	— 65	— 62	— 66	— 68
geen oordeel	16	23	15	17	18	14	16
niet zo goed	14	19	15	15	14	14	9
slecht	5	—	3	3	6	6	7
	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	n =	n =	n =	n =	n =	n =	n =
	1000	53	237	249	227	130	104

De groepering van 21—24-jarigen lijkt het meest onverschillig te staan tegenover deze vraag; men vindt er het laagste percentage met een positief oordeel (58%), het hoogste percentage zonder oordeel (23%), het hoogste percentage dat de werking 'niet zo goed' vindt, maar in tegenstelling tot de opvattingen bij andere leeftijdsgroepen vindt niemand de werking 'slecht'.

Deze geringe belangstelling van jongeren is in overeenstemming met het beeld dat uit een eerder onderzoek naar voren is gekomen (H. Daudt en H. Lange, *Youth and Politics*, 'paper' voor IPSA-congres 1964). Wij hebben echter het vermoeden, dat deze afwijking van het normale beeld bij deze leeftijdsgroepering voornamelijk wordt veroorzaakt door de geringe politieke belangstelling bij de vrouwen van deze leeftijd; dit bleek namelijk ook uit het eerdergenoemd onderzoek (*Youth and Politics*, p. 6). Het was echter zinloos te trachten na te gaan of dit vermoeden juist is, aangezien het aantal ondervraagden in deze leeftijdsgroepering zelfs na weging nog maar 53 is.

De grootste verschillen in de beantwoording van deze vraag troffen wij aan bij de aanhangers van de vijf grote partijen (tabel 3c).

De meeste positieve reacties vindt men bij de aanhangers van CHU (79%) en AR (77%), die trouwens ook het minst van allen een negatief oordeel hebben.

Het meest uitgesproken oordeel treft men bij de aanhangers van de VVD aan. Slechts 5% heeft over deze kwestie geen oordeel, een hoger percentage (68%) dan gemiddeld heeft een positieve mening, maar meer dan een kwart van de VVD-aanhangers (27%) vindt dat de werking van het parlementaire regeringssysteem 'niet zo goed' of 'slecht' is.

Tabel 3c

Oordeel over de werking van het parlementaire regeringssysteem bij de aanhangers van de vijf grote partijen

	allen	KVP	PvdA	VVD	AR	CHU
echt goed	11	12	11	6	27	12
tamelijk goed	54	58	52	62	50	67
	— 65	— 70	— 63	— 68	— 77	— 79
geen oordeel	16	16	19	5	14	12
niet zo goed	14	11	13	20	8	9
slecht	5	3	5	7	1	9
	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	n =	n =	n =	n =	n =	n =
	1000	233	266	83	66	66

NADERE OORDELEN OVER HET PARLEMENT ALS INSTELLING

Op pagina 47 hebben wij eraan herinnerd, dat in het IPM-onderzoek 73% van de ondervraagden het 'niet eens' of 'absoluut niet eens' was met de uitspraak:

'Ik zou wel iets voelen voor een regering zonder parlement.'

Het betrof hier een steekproef *niet* uit gezinnen, maar uit individuen, representatief voor de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder (n = 150).

Wij hebben op twee wijzen de houding t.o.v. het parlement als instelling nader onderzocht (vgl. voor een eerste indruk p. 49/50).

In de eerste plaats door middel van de volgende vraag:

'Wat vindt U: zou het Parlement beter afgeschaft kunnen worden of zou U in Nederland geen regering zonder Parlement wensen?'

75% van de ondervraagden zegt geen regering zonder parlement te wensen, slechts 4% meent, dat het parlement beter kan worden afgeschaft, 21% heeft hierover geen oordeel.

Bij de splitsing naar mannen en vrouwen en naar leeftijdsgroepen zien wij soortgelijke patronen naar voren komen als in tabel 3a en 3b werden gesignaleerd.

Een kwart van de vrouwen blijkt geen oordeel te geven over dit probleem.

Uit tabel 4b blijkt dat een nog hoger percentage 21—24-jarigen geen oordeel hierover heeft (28%).

Tabel 4a

Oordeel over parlement als instelling bij mannen en vrouwen

	allen	m	v
geen regering zonder parlement	75	78	72
beter afschaffen	4	5	3
geen oordeel	21	17	25
	100%	100%	100%
	n = 100	n = 500	n = 500

Tabel 4b

Oordeel over parlement als instelling bij verschillende leeftijdsgroeperingen

	allen	21—24	25—34	35—44	45—54	55—64	65 en ouder
geen regering zonder parlement	75	64	74	71	80	79	75
beter afschaffen	4	8	3	6	2	9	2
geen oordeel	21	28	23	23	18	12	23
	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	n = 1000	n = 53	n = 237	n = 249	n = 227	n = 130	n = 104

Speciale vermelding verdient het patroon bij de 55—64-jarigen. Evenals bij de leeftijdsgroepering van 45—54-jarigen vindt men bij de 55—64-jarigen een *hoger* percentage dan gemiddeld dat geen regering zonder parlement zou wensen; men vindt er het laagste percentage zonder oordeel (12%), maar het *hoogste* percentage (9%) dat de voorkeur geeft aan afschaffing van het parlement.

Gesplitst naar huidige politieke overtuiging vindt men evenals bij tabel 3c aanzienlijke verschillen tussen de aanhangers van de vijf grote partijen.

Evenals bij tabel 3c vinden wij het meest uitgesproken oordeel bij de aanhangers van de VVD; bij deze ondervraagden is opniétw het laagste percentage zonder oordeel (7%). Maar terwijl meer dan een kwart van de VVD-aanhangers de *werking* van het parlementaire regeringssysteem niet zo goed of slecht vond, zou slechts 4% het parlement als instelling willen afschaffen; bovendien bereikt het per-

centage mensen dat geen regering zonder parlement wenst bij de VVD-aanhangers een top van 89%.

Tabel 4c

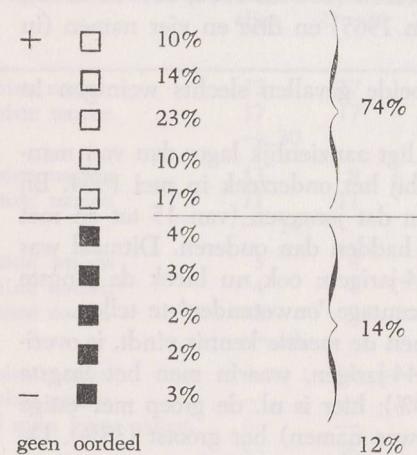
Oordeel over parlement als instelling bij aanhangers van de vijf grote partijen

	allen	KVP	PvdA	VVD	AR	CHU
geen regering zonder parlement	75	74	75	89	83	85
beter afschaffen	4	2	6	4	—	3
geen oordeel	21	24	19	7	17	12
	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	n = 1000	n = 233	n = 266	n = 83	n = 66	n = 66

De houding t.o.v. het parlement als instelling hebben wij op nog een tweede manier trachten te meten, namelijk door middel van een 'scalometer'. Daarbij kunnen de ondervraagden zelf door het invullen van een hokjeskaart een indicatie geven van de intensiteit van hun oordeel. De vraag luidde:

'Wilt U u ook nog op deze schaal aangeven hoe gunstig of ongunstig U staat tegenover het parlement? Hoe gunstiger Uw oordeel, hoe hoger het witte hokje, dat U aanwijst. Hoe ongunstiger Uw oordeel, hoe lager het zwarte hokje dat U aanwijst.'

Het resultaat was als volgt:

Ongeveer driekwart van de ondervraagden oordeelt dus met verschillende intensiteit gunstig over het parlement; slechts 14% heeft

een ongunstig oordeel. Dit wijkt wel sterk af van de oorspronkelijk gepubliceerde resultaten van het IPM-onderzoek (zie p. 46). Het komt daarentegen goed overeen met de antwoorden op onze vraag over de wenselijkheid of onwenselijkheid om het parlement af te schaffen (zie tabel 4a, 4b, 4c).

'POLITIEKE KENNIS' VAN DE ONDERVRAAGDEN

Het is tamelijk waarschijnlijk, dat er op enigerlei wijze een samenhang bestaat tussen het *oordeel* van de ondervraagden over politieke zaken en hun kennis ervan (zie tabel 5d, p. 74, voor de relatie tussen politieke kennis en de index voor politiek zelfvertrouwen, waarin politiek oordelen zijn samengevoegd). Daarom hebben wij in ons onderzoek een eenvoudige kennisvraag opgenomen, die al eerder zijn bruikbaarheid had bewezen. De vraag luidde: 'Kunt U een aantal leden van de Eerste of Tweede Kamer opnoemen? (Noemt U maar op die U kent)'.

Deze vraag is al eerder gesteld in een in mei 1964 gehouden NIPO-onderzoek, dat het materiaal heeft verschaft voor het rapport *Youth and Politics*. Er zijn enkele opvallende overeenkomsten in de resultaten van beide onderzoekingen.

In de eerste plaats bleek zowel in mei 1964 als in april 1965 ongeveer een derde van de ondervraagden niet in staat één juiste naam te noemen.

In de tweede plaats bleek in beide gevallen een ongeveer gelijk percentage in staat één naam te noemen (16% in 1964; 13% in 1965), twee namen (16% in 1964; 17% in 1965) en drie en vier namen (in totaal 23% in 1964; 24% in 1965).

In de derde plaats waren in beide gevallen slechts weinigen in staat meer namen te noemen.

Het kennisniveau van vrouwen ligt aanzienlijk lager dan van mannen. Dit was eveneens het geval bij het onderzoek in mei 1964. Bij dat onderzoek is eveneens gebleken dat jongeren (van 15 tot en met 24 jaar) een nog geringere kennis hadden dan ouderen. Ditmaal was de jongste leeftijdsgroep de 21-24-jarigen; ook nu bleek de jongste leeftijdsgroepering het hoogste percentage 'onwetenden' te tellen.

De leeftijdsgroepering, waarin men de meeste kennis vindt, is overigens niet de groepering van 35-44-jarigen, waarin men het laagste percentage 'onwetenden' vindt (30%); hier is nl. de groep met 'enige kennis' (het noemen van een of twee namen) het grootst (38%). De groepering met de meeste kennis is die van 45-54-jarigen: een laag percentage 'onwetenden' (31%), een laag percentage met 'enige kennis', een hoog percentage dat drie of vier namen kan noemen (26%) en

Tabel 5a

Aantal juiste namen van Eerste en Tweede Kamerleden, genoemd door mannen en vrouwen

	allen	m	v
1 juiste naam	13	14	12
2 juiste namen	17	18	16
3 juiste namen	13	14	12
4 juiste namen	11	13	9
5 juiste namen	5	6	4
6 juiste namen	4	3	6
7 juiste namen	3	4	3
8 juiste namen	—	—	—
9 juiste namen	—	—	—
10 of meer juiste namen	—	—	—
geen	33	28	37
	99%	100%	99%
	n = 1000	n = 500	n = 500

bovendien een hoog percentage dat vijf, zes of zeven namen noemt (19%).

Bij de splitsing naar partijen vallen op de lage percentages 'onwetenden' bij AR (14%), VVD (18%) en CHU (22%).

Bij de AR staat tegenover dit lage percentage 'onwetenden' een zeer hoog percentage met enige kennis, namelijk 42%.

Tabel 5b

Aantal juiste namen van Eerste en Tweede Kamerleden genoemd door verschillende leeftijdsgroeperingen

	allen	21-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65 en ouder
1 juiste naam	13	17	10	16	11	15	11
2 juiste namen	17	17	20	22	13	11	18
	— 30			— 38			
3 juiste namen	13	9	16	9	12	15	15
4 juiste namen	11	11	9	10	14	11	8
	— 24				— 26	— 26	
5 juiste namen	5	4	4	4	9	2	8
6 juiste namen	4	4	4	4	5	5	3
7 juiste namen	3	2	3	5	5	2	2
	— 12				— 19		
8 juiste namen	—	—	—	—	—	2	—
9 juiste namen	—	—	—	—	—	—	1
10 of meer juiste namen	—	—	—	—	—	2	—
geen	33	36	34	30	31	35	34
	99%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	n = 1000	n = 53	n = 237	n = 249	n = 227	n = 130	n = 104

Tabel 5c

Aantal juiste namen van Eerste en Tweede Kamerleden genoemd door aanhangers van de vijf grote partijen

	allen	KVP	PvdA	VVD	AR	CHU
1 juiste naam	13	14	13	5	18	15
2 juiste namen	17	24	17	14	24	3
	— 30				— 42	
3 juiste namen	13	10	11	21	18	21
4 juiste namen	11	9	11	16	9	18
	— 24			— 37		— 39
5 juiste namen	5	3	6	10	14	3
6 juiste namen	4	2	5	7	2	6
7 juiste namen	3	2	3	7	1	12
8 juiste namen	—	—	—	2	—	—
9 juiste namen	—	—	—	—	—	—
10 of meer juiste namen	—	—	—	—	—	—
geen	33	36	33	18	14	22
	99%	100%	99%	100%	100%	100%
	n = 1000	n = 233	n = 266	n = 83	n = 66	n = 66

Bij de VVD en de CHU staan tegenover de lage percentages met weinig kennis zeer hoge percentages met veel kennis.

Bij de resultaten van deze eenvoudige kennisvraag valt op: — hoe sterk bij de verschillende subgroepen de aldus gemeten politieke kennis verschilt, en — hoe zeer er gelijksoortige resultaten mee zijn geboekt bij twee onderzoeken die met een jaar tussenruimte zijn gehouden. Dit doet ons vermoeden dat deze vraag een zeer eenvoudige en betrekkelijk constante indicator oplevert voor het globaal meten van politieke kennis, ook voor toekomstig onderzoek.

Wij hebben met enige verwondering van dit betrekkelijk constante karakter van de antwoorden kennis genomen, omdat de politieke situatie in Nederland in april 1965 nogal sterk afweek van die in mei 1964. In april 1965 stonden de kranten vol over de kabinetscrisis, er werden veel namen genoemd van Kamerleden die voor een ministerspost in aanmerking kwamen en in de tweede week van het onderzoek was de lijst met ministers in het nieuwe kabinet gepubliceerd. Het zou denkbaar zijn geweest, dat er een groter aantal mensen dan in mei 1964 *meer* juiste namen had genoemd, niet omdat zij deze Kamerleden al kenden, maar doordat deze Kamerleden minister waren geworden. Blijkbaar heeft zich dit verschijnsel niet in erg sterke mate voorgedaan.

De invloed van de politieke actualiteit in april 1965 is wel enigszins terug te vinden in de frequentie waarmee *bepaalde* Kamerleden

werden genoemd. (Alleen degenen die door minstens vijf procent van de ondervraagden zijn genoemd, zijn hier vermeld).

Ter vergelijking geven wij eerst de resultaten van het onderzoek uit mei 1964, vermeld in *Youth and Politics* (tabel 6a). Zeven van de negen waren fractievoorzitters (of bekendste woordvoerder, zoals Bakker voor de CPN) in de Tweede Kamer; de heer Suurhoff had wellicht zijn plaats op deze lijst te danken aan het feit dat hij oud-minister was en voorzitter van de PvdA; mevrouw Van Someren-Downer had destijds een speciale reputatie opgebouwd als omroepdeskundige van de VVD.

De meest bekende Kamerleden bleken in mei 1964 te zijn: Vondeling die destijds zijn 'oppositie nieuwe stijl' voerde en Koekoek met zijn oppositie eigen stijl. Beide malen ontbraken Eerste Kamerleden.

Tabel 6a

Percentage van de ondervraagden, dat in mei 1964 diverse Kamerleden noemde

1. Vondeling (PvdA)	40 %
2. Koekoek (Boerenpartij)	29,5%
3. Schmelzer (KVP)	8 %
4. Geertsema (VVD)	8 %
5. Beernink (CHU)	7,5%
6. Van Someren-Downer (VVD)	7,5%
7. Smallenbroek (AR)	7 %
8. Suurhoff (PvdA)	6,5%
9. Bakker (CPN)	5 %

Hieronder volgt dan het vergelijkbare materiaal uit het onderzoek van april 1965.

Tabel 6b

Percentage van de ondervraagden, dat in april 1965 diverse Kamerleden noemde

1. Vondeling (PvdA)	43%
2. Koekoek (Boerenpartij)	26%
3. Cals (KVP)	24%
4. Schmelzer (KVP)	17%
5. Smallenbroek (AR)	17%
6. Geertsema (VVD)	16%
7. Van Someren-Downer (VVD)	14%
8. Beernink (CHU)	12%
9. Suurhoff (PvdA)	12%
10. Bakker (CPN)	8%
11. Wttewaal van Stoetwegen (CHU)	8%
12. Roolvink (AR)	6%

De invloed van de actuele politieke gebeurtenissen uit het voorjaar van 1965 blijkt uit het verschijnen van Cals op de lijst en verder uit de in het algemeen hogere percentages (het is overigens waarschijnlijk dat velen bij het noemen van Cals, Smalldenbroek en Suurhoff niet in de eerste plaats aan hun Kamerlidmaatschap, maar aan hun ministerschap hebben gedacht; het blijkt immers steeds weer bij deze onderzoeken dat menigeen geen onderscheid weet te maken tussen Kamerleden en ministers).

Frappant is bij vergelijking van tabel 6a en 6b, dat Vondeling en Koekoek blijven leiden in april 1965 en dat alle negen namen van mei 1964 opnieuw in april 1965 met enige frequentie worden vermeld. De drie nieuwe zijn: Cals, freule Wittewaal van Stoetwegen en Roolvink, die allen in de periode van de kabinetsformatie nogal op de voorgrond zijn getreden.

HET GEVOEL VAN POLITIEK ZELFVERTROUWEN

Wij hebben op pagina 47 als een van de boeiende elementen van het IPM-onderzoek genoemd, dat hierbij is gebruik gemaakt van een techniek waarover in Nederland nog niet eerder is gepubliceerd bij onderzoek op politiek gebied: de attitudeschaal of 'houdingschaal'. Wij besloten eveneens een poging te doen een schaal te construeren, maar dan niet ter meting van het oordeel over het parlement, over de werkwijze ervan en over de Kamerleden (daarvoor meenden wij beter te werk te kunnen gaan op de wijze die hierboven is uiteengezet, pag. 49, 51 e.v.), maar ter meting van hetgeen wij hebben genoemd 'het gevoel van politiek zelfvertrouwen'.

Wij hoopten op die manier een serie vragen te kunnen opstellen die ook bij toekomstig onderzoek zouden kunnen worden gebruikt. Amerikaans onderzoek was ons hierbij ten voorbeeld, in het bijzonder het werk verricht door het Survey Research Center van de Universiteit van Michigan. In het verslag van het onderzoek naar de Amerikaanse presidentsverkiezingen van 1952 (A. Campbell, G. Gurin, W. E. Miller, *The Voter Decides*, 1954) wordt melding gemaakt van de 'sense of political efficacy' (pp. 187-194), waaronder men het volgende wenste te verstaan:

'Sense of political efficacy may be defined as the feeling that individual political action does have, or can have, an impact upon the political process, i.e. that it is worth while to perform one's civic duties. It is the feeling that political and social change is possible, and that the individual citizen can play a part in bringing about this change. To the extent that this feeling of political efficacy is measurable, we would predict that it would be positively related to political participation' (*The Voter Decides*, p. 187).

Ter meting van deze houding had men in de vragenlijst voor het Amerikaanse onderzoek vijf uitspraken opgenomen. Vier hiervan bleken bij analyse een Guttman-schaal te vormen, één bleek niet aan de te stellen eisen te voldoen.

In een nadere analyse van het enquêtemateriaal over deze presidentsverkiezingen van 1952 duiken de vijf uitspraken opnieuw op (M. Janowitz and D. Marvick, *Competitive Pressure and Democratic Consent*, 1956). Ditmaal worden zij niet gebruikt als elementen voor een Guttman-schaal, maar als onderdelen ter constructie van twee operationele definities: een over 'self-interest in elections' en een over 'political self-confidence' (*Competitive Pressure and Democratic Consent*, pp. 114-117). Bovendien worden ter opstelling van deze operationele definities, behalve de vijf uitspraken, nog drie aanvullende vragen gebruikt. Deze acht elementen hebben wij alle, vertaald en aangepast aan de Nederlandse verhoudingen, in ons onderzoek opgenomen om na te kunnen gaan of zij ook in Nederland een schaalpatroon zouden vertonen.

Hieronder volgen allereerst de oorspronkelijke uitspraken en vragen en de aan Nederlandse verhoudingen aangepaste vertalingen. Bovendien geven wij zonder nader commentaar hierbij de in ons onderzoek verkregen antwoorden op deze *afzonderlijke* vragen. De vier uitspraken die in het Amerikaanse onderzoek zijn gebruikt voor de constructie van de Guttman-schaal zijn:

1. I don't think public officials care much what people like me think.
2. Voting is the only way that people like me can have any say about how the government runs things.
3. People like me don't have any say about what the government does.
4. Sometimes politics and government seem so complicated that a person like me can't really understand what's going on.

De Nederlandse versies luiden:

- 1a. 'Bent U het persoonlijk eens of niet eens met de volgende uitspraak: 'Ik geloof niet dat Kamerleden zich veel bekommeren om de mening van mensen zoals ik?''
51% eens
34% oneens
15% geen mening
- 2a. En bent U het persoonlijk eens of niet eens met deze uitspraak: 'De verkiezingen zijn het ENIGE middel waardoor mensen zoals ik eventueel de regeringspolitiek kunnen beïnvloeden?''
66% eens
20% oneens
14% geen mening

3a. 'En eens of niet met deze uitspraak 'Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op de regeringspolitiek'?'

- 49% eens
- 40% oneens
- 11% geen mening

4a. 'Bent U het persoonlijk eens of niet eens met de volgende uitspraak: 'Voor mensen zoals ik is de Nederlandse politiek te ingewikkeld'?'

- 54% eens
- 34% oneens
- 12% geen mening

De vijfde uitspraak, die *niet* in de Guttman-schaal van het Amerikaanse onderzoek paste, luidde:

5. The way people vote is the main thing that decides how things are run in this country.

5a. 'Bent U het persoonlijk eens of oneens met de volgende uitspraak: 'De regeringspolitiek wordt het meest bepaald door de uitslagen van de verkiezingen'?'

- 57% eens
- 26% oneens
- 17% geen mening

De drie vragen die ter aanvulling werden gebruikt bij de bovengenoemde operationele definities van Janowitz en Marvick, luiden:

6. So many other people vote in the national elections that it doesn't matter much to me whether I vote or not.

6a. 'En eens of niet eens met deze uitspraak "Er stemmen zoveel mensen bij verkiezingen, dat mijn stem er niet toe doet"?'

- 12% eens
- 78% oneens
- 10% geen mening

7. Do you think it will make a good deal of difference to the country whether the Democrats or the Republicans win the election this November, or that it won't make much difference which side wins?

In de Nederlandse versie moest deze vraag, gezien de geheel andere Nederlandse politieke structuur, volledig worden gewijzigd. Wij kozen de volgende formulering:

7a. De regering in Nederland wordt gewoonlijk gevormd door samenwerking van verschillende politieke partijen. Twee mogelijkheden zijn de volgende:

1. in de regering hebben wel VVD-ministers, maar geen PvdA-ministers zitting;

2. in de regering hebben wel PvdA-ministers, maar geen VVD-ministers zitting.

Maakt het volgens U veel of weinig verschil uit voor de regeringspolitiek of de VVD dan wel de PvdA in de regering zit?

- 53% veel verschil
- 21% weinig verschil
- 7% helemaal geen verschil
- 19% geen oordeel.

8. Do you think it will make any difference in how you and your family get along financially whether the Democrats or the Republicans will win?

8a. En maakt het veel uit voor Uw persoonlijke omstandigheden of de VVD dan wel de PvdA in de regering zit?

- 38% veel verschil
- 25% weinig verschil
- 21% helemaal geen verschil
- 16% geen oordeel.

Wij hebben voor onze nadere analyse bovendien nog twee vragen toegevoegd die niet waren ontleend aan het Amerikaanse voorbeeld.

In de eerste plaats werd in aansluiting op vraag 8a gevraagd:

9a. 'Waarom maakt dat verschil voor Uw persoonlijke omstandigheden?'

Hieronder volgen enkele uitspraken, die met enige frequentie voorkwamen. Er blijkt uit, dat het antwoord 'veel verschil' of 'weinig verschil' vooral samenhangt met het al of niet voorkomen van een 'partijbeleid van PvdA en VVD' (het betreft percentages van het totaal aantal ondervraagden; sommige ondervraagden gaven meer dan één antwoord).

	veel verschil	weinig verschil
Ik ben voor, stem (altijd) op PvdA; neig meer naar PvdA	2%	x
PvdA behartigt mijn/onze belangen; doet meer voor ons; beter voor loon- politiek, voor sociale voorzieningen e.d. PvdA voor arbeider, voor de gewone man; principe PvdA is vooruitstrevend, pro- gressief, socialistisch, voor hogere lonen, betere sociale voorzieningen, tegen huurverhoging	20%	4%
VVD voor rijke mensen, kapitalisten (geen arbeiderspartij)	6%	1%

Ik ben voor, stem (altijd) op VVD;
voorkeur voor VVD 1% x

VVD voor mijn/onze belangen; dient
mijn belang; zelf werkgever, eigen huis,
huiseigenaar, voor de middenstand, voor
vrije economie, voor vrijhandel, voor
'open bestel', voor commerciële televisie,
belastingverlaging, voor huurverhoging 6% 1%

10a. Bent U het persoonlijk eens of niet eens met de volgende uit-
spraak: De regeringspolitiek wordt uitsluitend bepaald door be-
langengroepen?

44% eens
31% oneens
25% geen mening.

De hier vermelde vragen en uitspraken zijn, met uitzondering van
9a, op hun 'schaalbaarheid' getoetst door drs. R. J. Mokken volgens
een door hem ontwikkelde nieuwe techniek, waarover een afzonder-
lijke publikatie elders zal verschijnen.

De heer Mokken heeft eerst de oorspronkelijke vijf uitspraken, ont-
leend aan de Amerikaanse schaal (1a t/m 5a) geanalyseerd. Vraag
5a bleek, evenals in het Amerikaanse onderzoek het geval was geweest,
niet in het patroon te passen.

Maar bij ons bleek vraag 2a evenmin aan de te stellen eisen te
voldoen. Wij hadden deze uitspraak opgenomen om zoveel mogelijk
in eerste aanleg het Amerikaanse onderzoek te kunnen volgen. Wij
hadden echter al bedenkingen tegen de formulering van deze vraag
in het Amerikaanse origineel. Wij veronderstelden dat twee uiteen-
lopende typen mensen het oneens konden zijn met deze vraag: de
mensen die meenden dat er op *meer* manieren invloed kan worden
uitgeoefend op de regeringspolitiek en de mensen die meenden dat
er *zelfs* door verkiezingen *geen* invloed kan worden uitgeoefend. Wij
hebben dit in de Nederlandse vraagstelling door speciale accentuering
proberen op te lossen, maar dit heeft geen bevredigend resultaat op-
geleverd.

De heer Mokken heeft vervolgens onderzocht in hoeverre de vragen
en uitspraken, genoemd onder 6a, 7a, 8a en 10a in één systeem zouden
passen met de overgebleven vragen 1a, 3a en 4a. Dit bleek tot op
zekere hoogte het geval te zijn met 6a, 7a en 8a. Deze zes elementen
leverden evenwel het volgende probleem op. Bij de Guttman-schaal
streeft men ernaar een zodanige 'batterij' vragen te krijgen, dat men
de geïnterviewden kan rangschikken volgens de intensiteit waarmee
zij een bepaalde opvatting huldigen. Men krijgt dan x mensen die
op de 'moeilijkste' vraag het 'juiste' antwoord geven, x + y die op

de een na 'moeilijkste' vraag het 'juiste' antwoord geven, x + y + z
die op de weer iets minder moeilijke vraag een antwoord geven, enzo-
voorts. In het ideale geval moeten *alle* mensen die samen x vormen,
de 'juiste' antwoorden geven op de minder 'moeilijke' vragen, alle
mensen die x + y vormen dienen op de weer eenvoudiger vragen
juist te antwoorden, enzovoorts. In de praktijk worden afwijkingen
van dit ideaal volgens bepaalde normen toegestaan. Overschrijden
die afwijkingen deze normen, maar vindt men toch nog wel een pa-
troon van moeilijker naar eenvoudiger vragen, dan spreekt men van
een 'quasi-schaal'. In ons onderzoek bleken de zes uitspraken (1a, 3a,
4a, 6a, 7a, 8a)² slechts een quasi-schaal te vormen.

(In het Amerikaanse onderzoek zouden de vier vergelijkbare vragen
een 'echte' schaal vormen; de (onvolledige) gegevens hierover in
The Voter Decides doen de vraag rijzen of dit inderdaad wel het
geval is.)

Wij kregen derhalve een quasi-schaal, bestaande uit zes elementen,
die er van moeilijke naar eenvoudige antwoorden geordend, als volgt
uitzag. Het 'juiste' antwoord, op grond waarvan de ordening plaats-
vond, staat tussen haakjes achter de vraag, met het nummer van de
vraag uit het bovengenoemde overzicht.

- a. Ik geloof niet dat Kamerleden zich veel bekommeren om de me-
ning van mensen zoals ik (1a; oneens).
- b. Voor mensen zoals ik is de Nederlandse politiek te ingewikkeld
(4a; oneens).
- c. En maakt het veel uit voor Uw persoonlijke omstandigheden of de
VVD dan wel de PvdA in de regering zit? (8a; veel verschil)
- d. Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op de regeringspoli-
tiek (3a; oneens).
- e. Maakt het volgens U veel of weinig verschil uit voor de regerings-
politiek of de VVD dan wel de PvdA in de regering zit? (7a; veel
verschil).
- f. Er stemmen zoveel mensen bij verkiezingen, dat mijn stem er niet
toe doet (6a; oneens).

Bij de verdere bewerking van het materiaal is gebruik gemaakt van
de volgende index: iedere ondervraagde die het 'juiste' antwoord op
alle zes vragen had gegeven, kreeg een 6, wie op vijf vragen het

2 De term quasi-schaal werd door Guttman gebruikt om een verzameling
vragen te karakteriseren, die in een wat zwakkere vorm de eigenschappen
van het door hem ingevoerde schaaltype vertoonde. Enige coëfficiënten, die
bij de Guttman-analyse worden gebruikt, leidden voor onze schaal tot de
volgende resultaten:

1. Coëfficiënt of Reproducibility (Rep B) 0,87 (Green)
2. Coëfficiënt of Homogeneity 0,36 (Loevinger)
3. Index of Consistency 0,28 (Green)

Alle waarden zijn aan de lage kant.

'juiste' antwoord had gegeven, kreeg een 5, wie op geen van de vragen een 'juist' antwoord had gegeven, kreeg een 0.

De mate van 'politiek zelfvertrouwen', op deze wijze gemeten, was als volgt verdeeld over de ondervraagden.

Tabel 7

De mate van politiek zelfvertrouwen

		%	absolute aantallen
weinig	{ 0	12	118
	{ 1	15	154
	{ 2	17	171
		— 44	
	3	20	202
veel	{ 4	18	179
	{ 5	11	108
	{ 6	7	68
		— 36	
		100	1000

Volgens deze maatstaf heeft dus bijna de helft van de ondervraagden (44%) geen of weinig politiek zelfvertrouwen.

Er blijkt in dit opzicht een aanzienlijk verschil te bestaan tussen mannen en vrouwen: zo heeft de helft van de ondervraagde vrouwen weinig of geen politiek zelfvertrouwen volgens de hier geconstrueerde index (tabel 7a).

Tabel 7a

Mate van politiek zelfvertrouwen bij mannen en vrouwen

		allen	m	v
weinig	{ 0	12	9	15
	{ 1	15	13	18
	{ 2	17	16	18
		— 44%	— 38%	— 51%
	3	20	22	18
veel	{ 4	18	17	19
	{ 5	11	13	8
	{ 6	7	10	4
		— 36%	— 40%	— 31%
		100%	100%	100%
		n = 1000	n = 500	n = 500

Zeer opvallend is de uiteenlopende mate van politiek zelfvertrouwen bij de verschillende leeftijdsgroeperingen (7b): het percentage met geen of weinig politiek zelfvertrouwen neemt af naarmate de leeftijd hoger is. Het is overigens niet zo, dat dit gepaard gaat met een toenemend percentage met veel politiek zelfvertrouwen; de top ligt hier bij de 55-64-jarigen.

Tabel 7b

Mate van politiek zelfvertrouwen bij verschillende leeftijdsgroeperingen

		allen	21-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65 en ouder
weinig	{ 0	12	8	9	15	13	13	9
	{ 1	15	26	17	15	15	13	11
	{ 2	17	17	21	15	17	14	18
		— 44	— 51	— 47	— 45	— 45	— 40	— 38
	3	20	20	20	18	23	13	29
veel	{ 4	18	15	16	17	18	28	14
	{ 5	11	6	11	11	8	14	14
	{ 6	7	8	6	9	6	5	5
		— 36	— 29	— 33	— 37	— 32	— 47	— 33
		100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
		n = 1000	n = 53	n = 237	n = 249	n = 227	n = 130	n = 104

Bij de splitsing naar de vijf grote politieke partijen blijkt (7c), dat men hoge percentages met veel politiek zelfvertrouwen vindt bij de VVD (46%), PvdA (44%) en de CHU (43%) en lage percentages met geen of weinig politiek zelfvertrouwen eveneens bij VVD en PvdA (35%), maar ook bij de AR (32%).

Tabel 7c

Mate van politiek zelfvertrouwen bij aanhangers van de vijf grote partijen

		allen	KVP	PvdA	VVD	AR	CHU
weinig	{ 0	12	13	10	3	7	7
	{ 1	15	16	11	10	11	21
	{ 2	17	17	14	22	14	14
		— 44	— 46	— 35	— 35	— 32	— 42
	3	20	22	21	19	32	15
veel	{ 4	18	17	20	28	23	20
	{ 5	11	8	16	11	6	14
	{ 6	7	7	8	7	7	9
		— 36	— 32	— 44	— 46	— 36	— 43
		100%	100%	100%	100%	100%	100%
		n = 1000	n = 233	n = 266	n = 83	n = 66	n = 66

Wij hebben tenslotte onderzocht in hoeverre er samenhangen bestaan tussen enerzijds de mate van politiek zelfvertrouwen en anderzijds de oordelen over het werk van de Kamerleden, over de werking van het parlementaire regeringssysteem en over het parlement als instelling, zoals deze zijn gemeten volgens de indicatoren vermeld in de tabellen 1, 2, 3 en 4; in hoeverre er samenhang bestaat tussen politiek zelfvertrouwen en het scalometer-oordeel en tussen het politieke zelfvertrouwen en de politieke kennis, zoals gemeten in tabel 5.

Gezien de aard van de vragen, waaruit de index van politiek zelfvertrouwen is opgebouwd, kan het weinig verbazing wekken dat er een duidelijke positieve samenhang bestaat tussen het zelfvertrouwen en de oordelen uit de tabellen 1, 3, 4 en volgens de scalometer (tabel 8).

Tabel 1d

Oordeel over werk van de Tweede Kamerleden bij mensen met weinig en veel politiek zelfvertrouwen

	weinig zelfvertrouwen					veel zelfvertrouwen		
	allen	0	1	2	3	4	5	6
goed	13	10	10	11	15	12	16	27
tamelijk goed	54	18	47	53	56	63	74	64
	— 67	— 28	— 57	— 64	— 71	— 75	— 90	— 89
geen oordeel	17	58	24	13	14	5	4	4
tamelijk slecht	12	10	16	19	11	14	5	7
slecht	4	4	3	4	4	6	1	—
	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	n =	n =	n =	n =	n =	n =	n =	n =
	1000	118	154	171	202	179	108	68

Tabel 3d

Oordeel over de werking van het parlementaire regeringssysteem bij mensen met weinig en veel politiek zelfvertrouwen

	weinig zelfvertrouwen					veel zelfvertrouwen		
	allen	0	1	2	3	4	5	6
echt goed	11	4	4	12	10	15	17	21
tamelijk goed	54	23	53	55	55	61	64	72
	— 65	— 27	— 57	— 67	— 65	— 76	— 81	— 93
geen oordeel	16	56	24	14	11	6	3	1
niet zo goed	14	14	14	14	19	12	14	6
slecht	5	3	5	5	5	6	2	—
	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	n =	n =	n =	n =	n =	n =	n =	n =
	1000	118	154	171	202	179	108	68

Tabel 4d

Oordeel over parlement als instelling bij mensen met weinig en veel politiek zelfvertrouwen

	allen	weinig zelfvertrouwen			veel zelfvertrouwen			
		0	1	2	3	4	5	6
geen regering zonder parlement	75	40	62	68	82	88	91	100
beter afschaffen	4	4	6	7	5	1	4	—
geen oordeel	21	56	32	25	13	11	5	—
	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	n =	n =	n =	n =	n =	n =	n =	n =
	1000	118	154	171	202	179	108	68

Tabel 8

Gunstig of ongunstig oordeel over parlement volgens scalometer bij mensen met weinig of veel politiek zelfvertrouwen

	allen	weinig zelfvertrouwen			veel zelfvertrouwen			
		0	1	2	3	4	5	6
+ □	10	3	6	10	13	11	10	13
□	14	3	11	11	12	13	23	32
□	23	8	16	28	20	31	33	25
□	10	5	9	9	16	9	7	10
□	17	17	21	19	16	16	16	10
	— 74	— 36	— 63	— 77	— 77	— 80	— 89	— 90
■	4							
■	3							
■	2							
■	2							
— ■	3							
	— 14	17	19	15	15	15	9	8
geen oordeel	12	47	18	8	8	5	2	2

Niet vanzelfsprekend, gezien de aard van de vragen waaruit de index van politiek zelfvertrouwen is opgebouwd, is de samenhang tussen politiek zelfvertrouwen en politieke kennis (5d) en tussen politiek zelfvertrouwen en oordeel over het salaris van de Tweede Kamerleden (2d).

Tabel 5d

Aantal juiste namen van Eerste en Tweede Kamerleden, genoemd door mensen met weinig of veel zelfvertrouwen

	weinig zelfvertrouwen								veel zelfvertrouwen							
	allen	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6	
1 juiste naam	13	13	18	13	9	15	12	10								
2 juiste namen	17	8	13	24	21	16	19	19								
3 juiste namen	13	5	11	17	14	13	14	16								
4 juiste namen	11	5	8	8	12	19	9	10								
5 juiste namen	5	2	4	—	11	5	6	6								
6 juiste namen	4	—	2	—	6	6	13	5								
7 juiste namen	3	2	2	—	2	3	6	16								
8 juiste namen	—	—	—	—	—	1	—	3								
9 juiste namen	—	—	—	—	—	—	—	—								
10 of meer juiste namen	—	—	—	1	—	—	—	—								
geen	33	65	42	36	25	22	21	15								
	99%	100%	100%	99%	100%	100%	100%	100%								
	n =	n =	n =	n =	n =	n =	n =	n =								
	1000	118	154	171	202	179	108	68								

Uit tabel 5d blijkt, dat bij groter politiek zelfvertrouwen het percentage ondervraagden met politieke kennis toeneemt en het percentage zonder enige politieke kennis (volgens deze indicator) afneemt.

Uit tabel 2d is af te leiden, dat bij groter politiek zelfvertrouwen het percentage ondervraagden afneemt, dat het salaris van Kamerleden te hoog of tamelijk hoog vindt, en het percentage toeneemt van degenen die het salaris te laag of tamelijk laag vindt. De enige uitzondering hierop vindt men bij de groep met het geringste zelfvertrouwen, waarvan velen (38%) geen oordeel hebben. Overigens, in elke hierv vermelde subgroep vindt altijd meer dan de helft van de ondervraagden het salaris tamelijk hoog of te hoog.

Tabel 2d

Oordeel over salaris van Kamerleden bij mensen met weinig of veel politiek zelfvertrouwen

	allen	weinig zelfvertrouwen					veel zelfvertrouwen		
		0	1	2	3	4	5	6	
te hoog	24	31	34	25	24	20	19	7	
tamelijk	41	21	36	46	52	39	38	46	
hoog	— 65	— 52	— 70	— 71	— 76	— 59	— 57	— 53	
normaal	4	3	1	6	5	4	3	9	
geen oordeel	14	38	16	12	11	9	11	3	
tamelijk	13	6	11	8	8	18	20	32	
laag	4	—	2	3	—	10	9	3	
te laag	— 17					— 28	— 29	— 35	
	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	
	n =	n =	n =	n =	n =	n =	n =	n =	
	1000	118	154	171	202	179	108	68	

SAMENVATTING VAN ENKELE RESULTATEN

Bij een ondervraging van een steekproef uit Nederlandse gezinshuishoudingen, waaronder zijn begrepen de zelfstandig wonende alleenstaanden, is gebleken dat

- ongeveer tweederde een positief oordeel heeft over het werk van de Tweede Kamerleden (tabel 1a, 1b, 1c);
- eveneens ongeveer tweederde een positief oordeel heeft over de werking van het parlementaire regeringssysteem (tabel 3a, 3b, 3c);
- driekwart een gunstig oordeel heeft over het parlement als instelling (tabel 4a, 4b, 4c en scalometer-oordeel p. 59).

Het noemen van namen van Kamerleden blijkt een simpele en constante indicator op te leveren voor het meten van politieke kennis. Volgens deze eenvoudige indicator heeft

- een derde van de ondervraagden geen politieke kennis;
- bijna een derde 'enige kennis' (het noemen van een of twee juiste namen) (tabel 5a, 5b, 5c).

Een Amerikaanse schaal ter meting van de 'sense of political efficacy' bleek, in vertaling, voor Nederland onbruikbaar. Daarom is een nieuwe schaal geconstrueerd (een quasi-schaal volgens Guttman) ter meting van 'het gevoel van politiek zelfvertrouwen'. Drie van de zes

hierin verwerkte elementen zijn vertalingen van onderdelen van de Amerikaanse schaal. Deze nieuwe schaal lijkt ons ook goed bruikbaar voor toekomstig onderzoek.

- Het politieke zelfvertrouwen, op deze wijze gemeten, bleek slechts in geringe mate aanwezig bij 44% van de ondervraagden (tabel 7).
- Mensen met veel politiek zelfvertrouwen blijken grotere politieke kennis te bezitten dan mensen met weinig politiek zelfvertrouwen (tabel 5d).

Vrouwen en jongeren blijken in mindere mate positief te reageren dan mannen en ouderen. Resultaten uit een vorig onderzoek (*Youth and Politics*) doen vermoeden dat bij jongeren de minder positieve reacties vooral worden veroorzaakt door jonge vrouwen.

Bij beoordeling van de reacties van aanhangers der vijf grote partijen dient men te bedenken, dat de hier gegeven resultaten *geen* conclusies toelaten over de *krachtsverhoudingen* van de partij-aanhang en evenmin over de oordelen van de *gehele* partijaanhang. Het betreft hier immers geen steekproef uit de Nederlandse kiesgerechtigde bevolking, maar uit de Nederlandse gezinshuishoudingen. Bovendien zijn alleen gegevens opgenomen van degenen uit de steekproef die een van de vijf grote partijen hebben genoemd in antwoord op de vraag: 'Als er vandaag verkiezingen zouden zijn, op welke partij zou U dan stemmen?'

71% van de ondervraagden heeft daarop een van de vijf grote partijen genoemd; van de politieke gezindheid van de resterende 29% blijkt niets uit dit onderzoekverslag.

WAAR GAAT HET MET DE KABINETSFORMATIE HEEN?

Afbakening van de taken van formateur en informateur

door G. Ringnalda

In de bronnen van ons geschreven recht zal men tevergeefs zoeken naar de procedure die gevolgd moet worden bij de kabinetsformatie; een procedure die begint met het demissionair worden van het oude kabinet en eindigt met het benoemingsbesluit van het nieuwe. In deze periode wordt een reeks activiteiten verricht, vaak dermate ondoorzichtig, dat de belangstellende buitenstaander zich vertwijfeld afvraagt of dit alles werkelijk nodig is. Welke betekenis moet men bijvoorbeeld hechten aan het optreden van een informateur naast dat van de formateur?

In het volgende zal worden nagegaan wat de informateur, die sinds 1951 op het toneel is verschenen, in feite voor werk heeft verricht en in hoeverre de werkzaamheden van deze functionaris zich hebben onderscheiden van die van de formateur. Indien er sprake zal blijken te zijn van een specifieke taak voor de informateur dan zal nog de vraag gesteld moeten worden of deze taak het creëren van een functionaris (de informateur) rechtvaardigt. Om deze figuur reliëf te geven is het nodig om eerst de schijnwerper te richten op de taak van de formateur.

FORMATIES SINDS 1946

Aan het einde van dit artikel treft men een chronologisch overzicht aan van de elf kabinetsformaties die sinds de verkiezingen van 1946 hebben plaatsgevonden. Van deze formaties vonden er zes plaats als gevolg van de verkiezingen van de leden van de Tweede Kamer. Vier formaties waren het gevolg van een geschil tussen regering en Kamer, terwijl één formatie het gevolg was van een geschil in de boezem van het kabinet over het radio- en televisiebeleid.

Van de vier formaties die het gevolg waren van een conflict tussen regering en Tweede Kamer leidde er één tot de vorming van een nieuw kabinet (1951); twee (1955 en 1960) eindigden min of meer in een anti-climax: de regering kwam op zijn ontslaanvraag terug. De vierde (1958) was een bijzonder geval: na een gerezen geschil tussen de Kamer en de minister van financiën Hofstra (PvdA) traden alle ministers van de PvdA uit het